

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ: ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ФОРМ І ЗАСОБІВ

© 2016 ГОЛЯН В. А., ГОЛУБ О. А.

УДК 336.02:630*91:334

Голян В. А., Голуб О. А.

Фінансове забезпечення пріоритетів розвитку лісогосподарського комплексу: диверсифікація форм і засобів

Встановлено, що на сучасному етапі фінансування пріоритетів розвитку лісогосподарського комплексу відбувається в таких формах: 1) бюджетне фінансування лісовідновлення; 2) фінансове забезпечення лісогосподарських і лісоохоронних проектів на основі використання коштів, отриманих державними та приватними суб'єктами лісогосподарського підприємництва на основі госпрозрахункової діяльності; 3) отримання фінансових ресурсів суб'єктами лісогосподарського підприємництва внаслідок відшкодування втрат лісогосподарського виробництва; 4) фінансування природоохоронних заходів у частині відтворення лісоресурсного потенціалу за рахунок екологічного податку та рентної плати. Визначено основні чинники негативного впливу на фінансову діяльність постійних лісокористувачів – державних лісогосподарських підприємств, якими виступають: відсутність механізму раціонального використання експортного потенціалу ресурсів лісу у зв'язку з незначною питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості; латентний характер механізму стимулювання глибокої переробки деревини; нерозвиненість механізмів регулювання перетікання лісової ренти із лісогосподарського у лісопереробний сегмент лісового сектора. Удосконалено теоретико-методологічні підходи до диверсифікації форм і засобів фінансування пріоритетів розвитку лісогосподарського комплексу, які передбачають підвищення рівня концентрації інвестиційного потенціалу лісогосподарських і деревообробних підрозділів територіального лісогосподарського комплексу через формування інтегрованих підприємницьких об'єднань холдингового та кластерного типу; відокремлення деревообробки від ведення лісового господарства, що забезпечить однаковий рівень доступу суб'єктів лісопереробного підприємництва різних форм власності до необробленої деревини і сприятиме підвищенню рівня капіталізації лісових і лісогосподарських активів; розширення спеціалізації лісогосподарської та лісоохоронної діяльності, що підвищить рівень ефективності використання несіровинних якостей лісу, лісосічних відходів, відходів деревообробки та забезпечить нарощення обсягів фінансування лісогосподарського виробництва, в тому числі і на основі угод державно-приватного партнерства.

Ключові слова: лісогосподарський комплекс, фінансове забезпечення, рентна плата, диверсифікація, необроблена деревина, експорт, державно-приватне партнерство.

Рис.: 3. Бібл.: 8.

Голян Василь Анатолійович – доктор економічних наук, професор, заступник директора Інституту економіки природокористування та сталого розвитку НАН України (бульв. Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна)

E-mail: golian_v@ukr.net

Голуб Олег Анатолійович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів, Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України (бульв. Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна)

E-mail: golubolan@gmail.com

УДК 336.02:630*91:334

UDC 336.02:630*91:334

Голян В. А., Голуб О. А. Финансовое обеспечение приоритетов развития лесохозяйственного комплекса: диверсификация форм и средств

Golyan V. A., Holub O. A. Financial Support of the Forestry Complex Development Priorities: Diversification of Forms and Means

Установлено, что на современном этапе финансирование приоритетов развития лесохозяйственного комплекса происходит в следующих формах: 1) бюджетное финансирование лесовосстановления; 2) финансовое обеспечение лесохозяйственных и лесоохранных проектов на основе использования средств, полученных государственными и частными субъектами лесного предпринимательства на основе хозяйственной деятельности; 3) получение финансовых ресурсов субъектами лесного предпринимательства в результате возмещения потерь лесохозяйственного производства; 4) финансирование природоохранных мероприятий в части воспроизводства лесоресурсного потенциала за счет экологического налога и рентной платы. Определены основные факторы негативного влияния на финансовую деятельность постоянных лесопользователей – государственных лесохозяйственных предприятий, которыми выступают: отсутствие механизма рационального использования экспортного потенциала ресурсов леса в связи с незначительным удельным весом продукции с высокой долей добавленной стоимости; латентный характер механизма стимулирования глубокой переработки древесины; неразвитость механизмов регулирования перетекания лесной ренты из лесо-

It is found that at the present stage the funding of the forestry complex development priorities occurs in the following forms: 1) the budget financing of reforestation; 2) financial support of forestry and forest protection projects with the use of funds raised by public and private entities of forest entrepreneurship on the basis of self-financing activities; 3) the receiving of financial resources by forestry entrepreneurship entities as a result of compensation of losses in forestry production; 4) the financing of environmental protection measures relating to reproduction of the forest resource potential due to the environmental tax and the rent. There identified main negative factors affecting financial activities of permanent forest users – state forestry enterprises, which include: the lack of a mechanism of rational use of the forest resources export potential caused by the insignificant proportion of products with a high share of added value; a latent character of the mechanism for stimulating deep timber processing; underdeveloped mechanisms of regulating the flow of forest rents from the forestry to the timber processing segment of the forest-based sector. There improved theoretical and methodological approaches to diversification of forms and means of funding the development priorities of the forest-based sector, which involve raising the level of concentration of the investment

хозяйственного в лесоперерабатывающий сегмент лесного сектора. Усовершенствованы теоретико-методологические подходы к диверсификации форм и средств финансирования приоритетов развития лесохозяйственного комплекса, предусматривающих повышение уровня концентрации инвестиционного потенциала лесохозяйственных и деревообрабатывающих подразделений территориального лесохозяйственного комплекса путем формирования интегрированных предпринимательских объединений холдингового и кластерного типа; отделения деревообработки от ведения лесного хозяйства, что обеспечит одинаковый уровень доступа субъектов лесоперерабатывающего предпринимательства различных форм собственности к необработанной древесине и будет способствовать повышению уровня капитализации лесных и лесохозяйственных активов; расширения спецификации лесохозяйственной и лесоохранной деятельности, что повысит уровень эффективности использования несырьевых качеств леса, лесосечных отходов, отходов деревообработки и обеспечит наращивание объемов финансирования лесохозяйственного производства, в том числе и на основе соглашений государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: лесохозяйственный комплекс, финансовое обеспечение, рентная плата, диверсификация, необработанная древесина, экспорт, государственно-частное партнерство.

Рис.: 3. **Библ.:** 8.

Голян Василий Анатольевич – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора Института экономики природопользования и устойчивого развития НАН Украины (бульв. Тараса Шевченко, 60, Киев, 01032, Украина)

E-mail: golian_v@ukr.net

Голуб Олег Анатольевич – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела проблем экономики земельных и лесных ресурсов, Институт экономики природопользования и устойчивого развития НАН Украины (бульв. Тараса Шевченко, 60, Киев, 01032, Украина)

E-mail: golubolan@gmail.com

potential of forestry and timber processing subdivisions of the territorial and forestry complex through forming integrated business associations of the holding and cluster type; separating the timber processing from forestry, which will ensure the equal level of access for timber processing businesses of different forms of ownership to unprocessed timber and will contribute to increasing the level of capitalization of forest and forestry assets; extension of the specification of forestry and forest protection activities, which will improve the efficiency of using the non-resource potential of the forest, logging waste, timber processing wastes and provide an increase in volumes of the funding of forestry production, including those based on public-private partnership agreements.

Keywords: forestry complex, financial support, rent, diversification, unprocessed timber, export, public-private partnership.

Fig.: 3. **Bibl.:** 8.

Golyan Vasyl A. – Doctor of Science (Economics), Professor, Deputy Director, Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the NAS of Ukraine (60 Tarasa Shevchenka Blvd., Kyiv, 01032, Ukraine)

E-mail: golian_v@ukr.net

Holub Oleh A. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Leading Researcher, Department of Economics Problems of Land and Forest Resources, Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the NAS of Ukraine (60 Tarasa Shevchenka Blvd., Kyiv, 01032, Ukraine)

E-mail: golubolan@gmail.com

Вступ. Фінансування розвитку лісгосподарського комплексу відбувається переважно шляхом застосування форм і засобів, характерних для командно-адміністративної системи. Натомість ринково орієнтовані вимоги враховуються вкрай недостатньо і мають занадто звужену базу застосування, що значною мірою зумовлено тим, що фінансові механізми лісоресурсної сфери у спектрі пріоритетів соціально-економічного розвитку територіальних утворень, а тим більше на рівні територіальних громад, сприймаються як малозначущі, а у непоодиноких випадках взагалі практично ігноруються з точки зору розуміння їх важливості місцевим населенням і відповідно виборними керівниками територіальних громад. Все це вимагає розробки інституціонального підґрунтя впровадження сучасних ринкових форм і засобів фінансового забезпечення розвитку лісгосподарського комплексу.

Пріоритети та механізми формування інституціонального підґрунтя фінансування розвитку лісгосподарського комплексу розглядаються у працях Я. Дяченка, А. Карпука, Я. Ковалю, І. Лищура, В. Рошкевича, О. Фурдичка, М. Хвесика, М. Шершуна [4–8], виходячи зі структурних особливостей лісгосподарського комплексостворення, специфіки розвитку окремих сегментів лісового

сектора, обмежень щодо залучення різноманітних складових лісоресурсного потенціалу у відтворювальний процес, наявних джерел інвестування лісгосподарських і лісоохоронних проектів.

Цілями статті виступають обґрунтування форм і засобів фінансування розвитку лісгосподарського комплексу, виходячи з пріоритетів децентралізації управління лісовими ресурсами, принципів організації фінансування лісгосподарського виробництва у країнах Європейського Союзу, можливостей диверсифікації джерел інвестиційного забезпечення відтворення лісоресурсного потенціалу та модернізації лісгосподарської інфраструктури.

Лісгосподарський комплекс являє собою єдність суб'єктів лісгосподарського підприємництва та лісових і лісгосподарських активів у процесі господарського освоєння лісоресурсного потенціалу та його залучення у відтворювальний процес. Фінансування лісгосподарського комплексу відбувається у таких формах: 1) бюджетне фінансування лісовідновлення (спрямування бюджетних коштів постійним лісокористувачам); 2) фінансове забезпечення лісгосподарських і лісоохоронних проектів на основі використання коштів, отриманих державними та приватними суб'єктами лісгосподарського

підприємництва на основі госпрозрахункової діяльності; 3) отримання фінансових ресурсів суб'єктами лісогосподарського підприємництва внаслідок відшкодування втрат лісогосподарського виробництва; 4) фінансування природоохоронних заходів у частині відтворення лісоресурсного потенціалу за рахунок екологічного податку та рентної плати, які концентруються у Державному та місцевих бюджетах.

На жаль, існуюче інституціональне середовище функціонування лісогосподарського комплексу не дає можливості повною мірою використати потенціал капіталізації лісових благ за рахунок розширення форм і засобів фінансового забезпечення відтворення лісоресурсного потенціалу та модернізації лісогосподарської інфраструктури [2].

Основою фінансування територіального лісогосподарського комплексу виступають кошти державних лісогосподарських підприємств (постійних лісокористувачів), отримані ними в процесі здійснення госпрозрахункової діяльності (продаж необробленої деревини, продаж продукції первинної та поглибленої лісопереробки, використання несировинних якостей лісу та потенціалу мисливського господарства).

Для забезпечення екологічно збалансованого відтворення і використання лісових ресурсів потрібне достатнє фінансування, створення ефективно діючого фінансового механізму. Як відомо, на цей час фінансування лісогосподарських заходів відбувається за рахунок бюджетних і власних коштів. Фінансові ресурси у лісовому господарстві створюються за рахунок різних джерел і використовуються для відтворення і використання лісових ресурсів, забезпечення поточних витрат, стимулювання працівників лісогосподарського виробництва тощо. Вони можуть також формуватися за рахунок інвестицій, кредитів, коштів міжнародних організацій, які спрямовуються на розвиток лісового господарства тощо.

Бюджетні кошти, у свою чергу, спрямовуються на: лісовпорядкування; проектно-вишукувальні та науково-дослідні роботи; лісокультурні роботи; рубки, пов'язані з веденням лісового господарства; ліквідацію захаращеності; допоміжні і лісогосподарські роботи; охорону лісів від пожеж; боротьбу з шкідниками і хворобами лісу; на ведення мисливського господарства; утримання державної лісової охорони. Крім того, з бюджету можуть фінансуватися заходи щодо створення захисних лісових насаджень і полезахисних лісових смуг на землях інших землекористувачів. Прохідні рубки, вибіркові санітарні рубки, пов'язані з реконструкцією деревостанів, суцільні санітарні рубки та ліквідація захаращеності можуть проводитися за рахунок бюджетних коштів лише у випадках, коли витрати на ці заходи перевищують надходження від реалізації деревини.

Фінансова діяльність лісогосподарських підприємств може бути організована на підставі: комерційного розрахунку, неприбуткової діяльності та кошторисного фінансування. За часів планової економіки вживався термін «господарський розрахунок», згідно з яким лісове підприємство покриває свої витрати за рахунок виручки від реалізації продукції, що відображає економічні відносини

між державою і суб'єктами господарювання. В ринковій економіці частіше вживається термін «комерційний розрахунок», проте ці терміни мають подібні принципи: надання підприємствам самостійності, забезпечення самоокупності і самофінансування, а також фінансової відповідальності.

Господарська самостійність означає, що підприємства можуть самостійно розпоряджатися своїми фінансовими ресурсами, визначати, куди їх вкладати, як здійснювати свою діяльність. При цьому держава встановлює певні правила поведінки, яких потрібно дотримуватися. Самоокупність означає покриття витрат за рахунок отриманих доходів, а прибутковість – підприємство за рахунок власних ресурсів має не тільки покрити витрати, а й отримати прибуток [6]. Самофінансування передбачає покриття витрат за рахунок отриманого прибутку та кредитів, які також погашаються за рахунок прибутку. Суть принципу фінансової відповідальності полягає в тому, що підприємство несе повну відповідальність за результати своєї діяльності. Розглянуті принципи за умов планової економіки не повністю застосовувалися, оскільки підприємства не мали повної фінансової самостійності і значною мірою залежали від держави. Принцип самоокупності не повністю спрацьовував, бо частина витрат фінансувалася з державного бюджету.

Наступним методом організації фінансової діяльності лісогосподарських підприємств є неприбуткова діяльність. Цей метод застосовується до соціально значущих галузей, які надають продукцію і послуги, що мають бути доступними для всього населення. Щодо кошторисного фінансування, то воно полягає у виділенні коштів із державного бюджету і базується на таких принципах, як плановість, підзвітність виділених коштів, цільовий характер фінансування, виділення коштів залежно від фактичних результатів діяльності. Стосовно лісового господарства, то воно фінансується за кошторисним методом, а також здійснює комерційну діяльність. Кошторисне фінансування лісового господарства здійснюється тому, що підприємства цієї галузі в сучасних умовах не мають достатньо коштів для фінансування своєї діяльності через низьку прибутковість, а також тому, що охорона і відтворення, захист лісів мають надзвичайно важливе загальносуспільне значення.

Для ефективного використання фінансових ресурсів і управління фінансами підприємств застосовується фінансовий механізм. Особливості формування фінансового механізму у сфері відтворення і використання лісових ресурсів визначаються його цілями, які, крім таких загальних цілей діяльності всіх підприємств, як отримання прибутку, забезпечення стійкого фінансового стану підприємств та інше, мають цілі природоохоронного характеру, до яких відносяться відтворення лісів, посилення їх екологічних, соціальних, рекреаційних функцій, охорона лісів, збереження природно-заповідного фонду тощо.

Фінансовий механізм відтворення і використання лісових ресурсів у методологічному плані являє собою логічно побудовану і впорядковану систему податкових, кредитних та адміністративних важелів, спрямованих на фінансове обслуговування виробничої, збутової і зовнішньо-

економічної діяльності суб'єкта господарювання. Однак у цьому визначенні розглянуто не всі складові фінансового механізму, перш за все тут відсутні важелі, що відображають відтворення і посилення екологічних функцій лісових насаджень.

Серед основних чинників негативного впливу на фінансову діяльність лісогосподарських підприємств слід вказати на:

- відсутність всебічного науково обґрунтованого механізму раціонального використання експортного потенціалу ресурсів лісу;
- відсутність економічного механізму стимулювання глибокої переробки деревини до стадії продукції з високою доданою вартістю, що користується попитом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках;
- недостатня прозорість фінансових потоків, пов'язаних із експортними операціями;
- недостатній досвід торгівлі ресурсами необробленої деревини із зарубіжними країнами;
- значні митні бар'єри для експорту лісопродукції підприємств недержавної форми власності;
- відсутність механізмів захисту спеціалізованих лісогосподарських підприємств від перетікання лісової ренти у сферу діяльності лісозаготівельних структур, деревообробних підприємств, а в результаті цього – до бюджетів країн Європи.

Суттєве збільшення обсягів фінансових ресурсів державних лісогосподарських підприємств стане можливим через підвищення рівня концентрації деревообробного виробництва, яке є складовою діяльності постійних лісокористувачів. Вагомим каталізатором розвитку деревообробного бізнесу стало б також відокремлення лісопереробки від лісового господарства шляхом реорганізації комплексних лісогосподарських підприємств (державних лісогосподарських підприємств), що сприятиме вирівнюванню умов доступу до необробленої деревини суб'єктів підприємництва різних організаційно-правових форм і форм власності [3]. Відокремлені деревообробні підрозділи державних лісогосподарських підприємств для підвищення рівня концентрації інвестиційного потенціалу можуть увійти в інтегровані підприємницькі об'єднання холдингового та кластерного типу.

В основу формування інтегрованих деревообробних підприємницьких об'єднань може бути закладений географічний принцип (об'єднуються підрозділи, які знаходяться в одній природно-кліматичній зоні та наближені один до одного), а також принцип стадійності – коли об'єднання проходить виходячи із спеціалізації деревообробного підрозділу та його належності до відповідної стадії лісопродуктивного ланцюга. Для багатьох регіонів (зона Полісся та Карпат) формування такого роду інтегрованих деревообробних підприємницьких об'єднань може стати основою структурної перебудови господарського комплексу і виступити каталізатором соціально-економічного піднесення найбільш депресивних територій.

Відокремлення деревообробних підрозділів від лісового господарства шляхом реорганізації державних лісогосподарських підприємств дасть можливість вивести

лісопереробний сегмент з-під прямого впливу Державного агентства лісових ресурсів України і усунути наявний конфлікт інтересів, який полягає в тому, що господарські та природоохоронні функції в частині використання лісоресурсного потенціалу фактично знаходяться в одних руках, тому і має місце викривлення вимог конкурентного законодавства на ринках необробленої деревини. Відокремлення деревообробних підрозділів від лісогосподарських трансформує постійних лісокористувачів (державні лісогосподарські підприємства) в суб'єкти лісогосподарської діяльності, які будуть здійснювати виключно ведення лісового господарства та споріднені види діяльності, а вся необроблена деревина на конкурентних засадах буде продаватися на ринку, зокрема на основі біржових торгів.

Корпоративні права на новостворені підприємницькі структури, матеріально-технічну базу яких складуть деревообробні підрозділи державних лісогосподарських підприємств, передаються Міністерству економічного розвитку і торгівлі України для їх подальшого внесення в статутний фонд холдингових чи кластерних об'єднань. Холдингове об'єднання передбачає надмірну централізацію функцій управління та наявних фінансових ресурсів, а також формування материнської компанії, яка володітиме контрольним пакетом акцій дочірніх підприємств.

Географічні межі підприємницьких деревообробних об'єднань не обов'язково мають співпадати з межами адміністративної області та ареалом поширення сфер впливу обласного управління лісового та мисливського господарства, а визначатися перевагами комбінування, концентрації та кооперування виробництва. Створення державних холдингових деревообробних об'єднань стане свого роду перехідною формою між гіперодержавленим лісогосподарським сегментом лісового сектора, який на сьогодні поряд із лісогосподарською включає і лісопереробну діяльність, та сучасним ринковим форматом організації лісогосподарського та деревообробного бізнесу.

Більш того, приватизація деревообробних підрозділів державних лісогосподарських підприємств сьогодні є недоцільною, оскільки рецесія світових сировинних ринків не дає можливості сформувати критично необхідний обсяг вільного інвестиційного потенціалу у лісовому секторі і повноцінний приватний сектор у лісопереробному сегменті. За нинішніх умов приватизація деревообробних підрозділів державних лісогосподарських підприємств буде черговим проявом нееквівалентного перерозподілу державних ліквідних активів серед наближених до владної вертикалі бізнесових груп, що сприятиме злиттю і поглинанню багатьох деревообробних підрозділів високодиверсифікованими підприємницькими утвореннями, і ніхто не дає гарантій, що вони збережуть традиційну для себе спеціалізацію і не буде демонтовано деревообробну базу окремих адміністративних районів.

Формування сучасної системи фінансування лісогосподарського комплексу тісно пов'язане зі специфічними особливостями розвитку галузі (довготривалий період лісовирощування, поєднання в процесі лісовирощування природних і технологічних факторів) [5; 6]. Лісовирощування і лісокористування не співпадає у часі і просторі,

в цій сфері немає прямого зв'язку між витратами на виробництво лісопродукції і виручкою від її реалізації. Тому достатнє фінансування лісового господарства унеможливується лише за рахунок власних коштів, а проводиться в порядку операційних витрат, які розглядаються як одноразові безповоротні асигнування. Тобто лісогосподарські, лісокультурні, лісозахисні роботи та заходи з організації лісового господарства здійснюються за рахунок державного бюджету. В контексті нарощення обсягів фінансового забезпечення лісогосподарського комплексу важливого значення набувають платежі за користування ресурсами лісу, які є основою відшкодування витрат на їх відтворення і охорону, вирівнювання умов роботи лісогосподарських підприємств та поповнення бюджету за рахунок додаткового прибутку від лісокористування в кращих природно-економічних умовах.

Система фінансування лісогосподарського комплексу має охоплювати відносини, пов'язані з використанням лісів соціального (рекреація) і природоохоронного (протиерозійні, водоохоронні, водорегулюючі насадження) призначення. Такі ліси виступають як особливий вид товару, засоби виробництва, екологічних та соціальних послуг, яким властива певна споживча вартість. Величина плати за використання лісів у соціальних і природозахисних (екологічних) цілях також встановлюється на ринкових засадах, однак за умови, що їхня початкова вартість не повинна бути нижчою рівня витрат, пов'язаних із упорядкуванням насаджень, необхідних для задоволення населення в захисних і культурно-побутових послугах.

Очевидно, що в умовах відсутності механізму купівлі-продажу насаджень, що виступають як засоби виробництва (рекреація), механізм розрахунку плати повинен базуватись на рентній основі. Надалі, вразі створення відповідних умов, плата за використання лісу в соціально-культурних чи захисних цілях повинна визначатися виходячи із вартості кінцевих видів продукції (послуг) з урахуванням компенсаційних витрат на їх відтворення.

З метою формування необхідного рівня забезпечення фінансового механізму господарської діяльності в лісах, незалежно від форми їх власності, потрібно визначити кількісні цільові показники лісогосподарської діяльності, оцінити необхідні витрати на відтворення лісових насаджень, їх вирощування, охорону й експлуатацію, забезпечити ефективність витрат на лісові роботи при залученні підрядників, по можливості із приватного сектора, і провести незалежне дослідження за факторами ефективності, встановити, що розмір відрахувань до державного бюджету має дорівнювати різниці між загальною сумою доходів і використаними витратами.

Для забезпечення екологічно збалансованого відтворення і використання лісових ресурсів в межах лісогосподарського комплексу фінансування цього процесу має здійснюватися за рахунок:

- фінансування витрат на відтворення й утримання лісових ресурсів природоохоронного значення за рахунок бюджетних коштів, що передбачає виділення коштів на фінансування лісовідновлення та інших заходів незалежно від форми власності на землі лісового фонду і ліси;
- державного фінансування заліснення непридатних для сільського господарства земель, створення полезахисних насаджень та інших лісових насаджень природоохоронного призначення;
- самофінансування простого відтворення лісових ресурсів лісокористувачами в лісових насадженнях, в яких частка стиглих і перестійних деревостанів відповідає структурі нормального цільового лісу. В умовах, коли у структурі лісових насаджень висока частка стиглих деревостанів, то фінансування заліснення ділянок лісу після вирубки насаджень має забезпечуватися за рахунок власних коштів;
- фінансування пріоритетних лісогосподарських заходів із державного бюджету, які стосуються підвищення продуктивності лісових насаджень і посилення їх екологічних, соціальних функцій відповідно до передбачених національних чи державних програм, розвитку економіки;
- пільгове кредитування процесу відтворення лісових насаджень, коли ця діяльність спрямована на створення нових лісів, що мають велике природозахисне і природоохоронне призначення. Крім того, для цієї категорії насаджень може застосовувати і пільгове оподаткування діяльності лісових підприємств;
- отримання коштів на основі реалізації угод державно-приватного партнерства між державними лісогосподарськими підприємствами та суб'єктами підприємницької діяльності, зокрема в частині заготівлі лісосічних відходів і відходів деревообробки, а також виробництва з них паливних енергетичних ресурсів, необхідних для зміцнення енергетичної самодостатності адміністративних районів і територіальних громад базового рівня [2; 3];
- отримання фінансових ресурсів на основі диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів за рахунок ефективного використання несировинних якостей лісу та підвищення рівня капіталізації ведення мисливського господарства.

Щодо цільового фінансування лісового господарства з Державного і місцевих бюджетів, то мається на увазі, що необхідні кошти повинні виділятися на конкретні проекти, які стосуються екологічно збалансованого відтворення лісових ресурсів і їх раціонального використання, за умови, що в цій сфері застосовується механізм відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів. Якщо лісогосподарське підприємство використовує кошти не на передбачені цілі, то до нього повинні застосовуватися штрафні санкції у вигляді повернення коштів до бюджету та сплати штрафу.

Таким чином, бюджетне фінансування відтворення і використання лісових насаджень, як це впливає із вищевикладеного, є своєю платою держави за виконання лісами екологічних і соціальних функцій, що має важливе господарське значення. Як відомо, на цьому етапі фінансування діяльності лісогосподарських підприємств відбувається за рахунок, як правило, бюджетних і власних коштів.

Характерною особливістю бюджетного фінансування є те, що кошти спрямовуються, як правило, на конкретні проекти лісовідновлення, заліснення непридатних для сільського господарства земель та неугідь, яких на Україні достатньо.

Зважаючи на низьку лісистість України (лише 17,6 %), а також переважно екологічне значення лісів, в державі повинно зберігатися бюджетне фінансування заліснення непридатних для сільського господарства земель, створення полезахисних смуг, реабілітації радіоактивно забруднених лісів, в яких лісокористування тимчасово не проводиться через заборону.

Звідси випливає, що для забезпечення проведення лісогосподарських заходів, зокрема відтворення і використання лісів, необхідними фінансовими ресурсами потрібно удосконалити наявну систему фінансового забезпечення лісогосподарського комплексу, що включає сукупність форм, методів, важелів і прийомів, які застосовуються з метою виявлення, акумулювання існуючих та додаткових джерел фінансових ресурсів шляхом їх диверсифікації в процесі лісогосподарської діяльності для забезпечення невиснажливого ведення лісового господарства (рис. 1). При цьому система фінансування має бути екологічно орієнтованою через особливе значення лісоресурсного потенціалу як важливого соціально-економічного й екологічного фактора. Крім того, система фінансування потреб лісогосподарського комплексу має базуватися на вмілому поєднанні ринкових методів і державного регулювання, що сприятиме переведенню цих комплексів на модель сталого розвитку.

Саме експорт необробленої деревини, який тривалий період виступав основним чинником забезпечення прийняттого рівня капіталізації лісогосподарського бізнесу у зв'язку з відсутністю у більшості лісогосподарських підприємств сучасної техніко-технологічної бази лісопереробки, фактично призводив до виведення доданої вартості за

межі країни [1] і звужував інвестиційні можливості відтворення, відновлення та охорони лісоресурсного потенціалу, а також модернізації лісогосподарської інфраструктури.

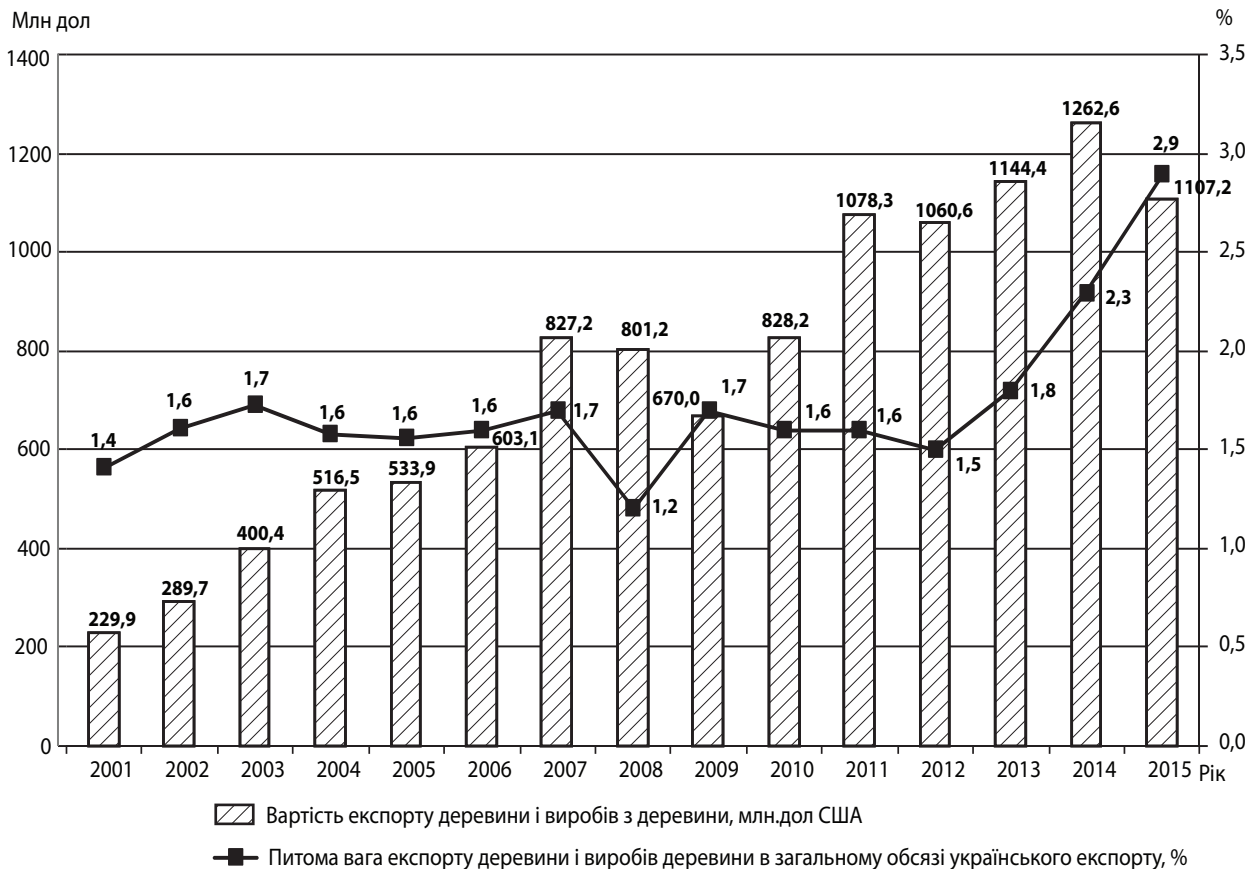
Якщо у 2001 році вартість експорту деревини і виробів із деревини становила 229,9 млн дол., у 2008 – 801,2 млн дол., то у 2015 році вартість експорту даної товарної групи склала 1107,2 млн грн. Якщо у 2001 році питома вага вартості експорту деревини та виробів з деревини в загальній вартості українського експорту становила 1,4 %, то у 2015 році вона склала 2,6 % (рис. 2). Прийняття законодавчого акта, який передбачає введення мораторію на експорт необробленої деревини, було спрямоване на обмеження вивозу лісопродукції з низькою доданою вартістю, на збільшення пропозиції необробленої деревини на вітчизняному ринку, що мало б призвести до зменшення її ціни і підвищити доступність для суб'єктів малого та середнього підприємства.

За період з 2000 по 2014 роки відбулися значні зміни в динаміці вартості експорту круглого лісу. Якщо у 2000 році вартість експорту круглого лісу становила 32 млн дол., у 2008 – 164,9 млн дол., то у 2014 році вона збільшилася до 237,5 млн дол. Тобто у 2014 році вартість експорту круглого лісу порівняно з 2000 роком збільшилася більш ніж у 7 разів. При чому за аналізований період питома вага круглого лісу в загальному обсязі експорту деревини та виробів з деревини коливалася в діапазоні 13,2–25,5 % (рис. 3). На перший погляд відсоток необробленої деревини не є дуже високим, але ж практика показує, що суб'єкти лісогосподарського підприємства задля уникнення обмежень на необроблену деревину цілеспрямовано круглий ліс використовували для виробництва палетів для їх подальшого експорту [7].

На жаль, повноцінної інституціоналізації мораторію так і не відбулося, оскільки спочатку ввели заборону на вивезення листяних порід, а хвойні породи дозволили вивозити до 1 січня 2017 року. Пролонгація дозволу на експорт

Рис. 1. Структура форм і засобів фінансування розвитку лісогосподарського комплексу

Рис. 2. Вартість експорту деревини і виробів з деревини та її питома вага в загальному обсязі українського експорту

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України

необробленої деревини хвойних порід лише прискорила процеси максимального збільшення вивозу за кордон лісопродукції з низькою доданою вартістю.

Мораторій на вивезення необробленої деревини – це ефективний засіб збільшення пропозиції лісосировини на вітчизняному ринку, а нарощення пропозиції передбачає зниження ціни, що зробить необроблену деревину більш доступною вітчизняним підприємницьким структурам, особливо суб'єктам малого та середнього підприємництва, та сприятиме підвищенню рівня капіталізації лісогосподарського бізнесу і збільшенню інвестиційних можливостей лісогосподарських підприємств [3]. Це кардинальним чином вплине на розвиток підприємництва у багатолісних районах і дозволить певною мірою вирішити проблему безробіття на депресивних сільських територіях.

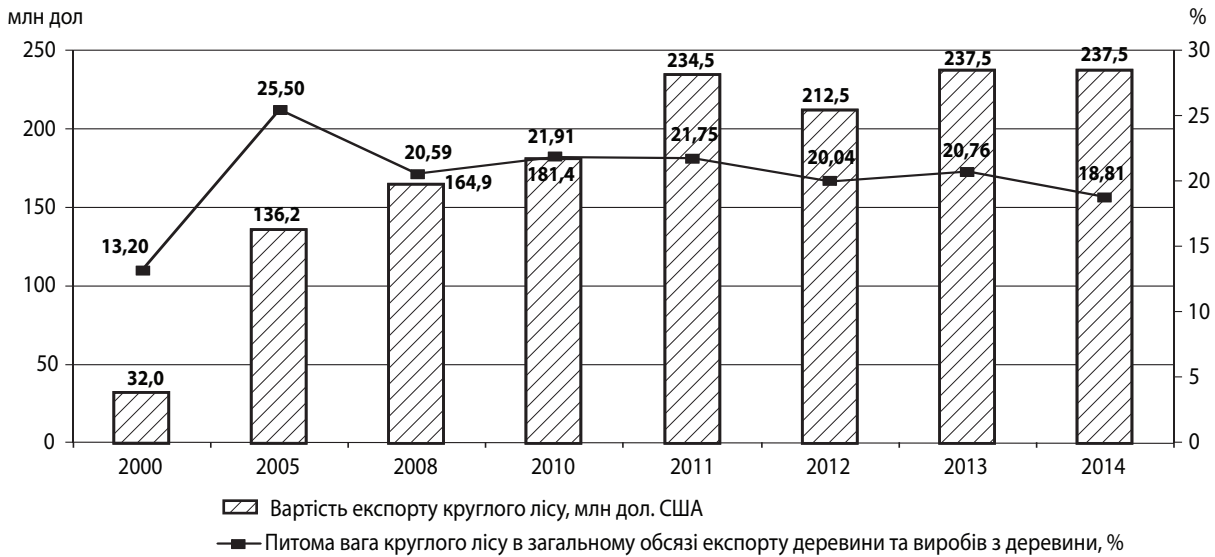
Важливим чинником підвищення ефективності фінансування лісогосподарського комплексу є забезпечення кореспондування між пріоритетами соціально-економічного піднесення територіальних громад і цілями розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу. На жаль, у переважній більшості територіальних громад немає практичних можливостей (в контексті наявних соціально-економічних умов на місцевому рівні) для створення необхідних умов фінансового забезпечення лісогосподарського комплексу, в тому числі і шляхом залучення необхідних

коштів для реалізації перспективних проектів у згаданій сфері діяльності.

Цим значною мірою можна пояснити недостатньо налагоджені партнерські взаємовідносини між органами державного управління лісовими ресурсами, лісогосподарськими, лісозаготівельними та деревообробними підприємствами, між фінансово-кредитними установами й органами місцевої влади. Тобто без глибокого реформування фінансової бази лісогосподарського комплексу подальший його розвиток можна вважати не тільки проблематичним, але практично взагалі неможливим. Відтворення лісових ресурсів, їх охорона і раціональне використання вимагає значного збільшення власних коштів підприємницьких структур незалежно від форм власності (державних, приватних, комунальних тощо), тому основним видом діяльності має бути не тільки лісоексплуатація, а й лісовирощування та надання екосистемних послуг лісовими насадженнями.

Слід також підкреслити, що існує необхідність впровадження в практику розвитку фінансового механізму такої правової форми, як лісові ресурси спільного ведення – держави і регіонів (держави і її регіонів). Такими ресурсами можуть бути лісові ресурси, які не мають того чи іншого загальнодержавного значення, але для забезпечення охорони та раціонального використання яких

Рис. 3. Вартість експорту круглого лісу та його питома вага в загальному обсязі експорту деревини та виробів з деревини

Джерело: сформовано автором за даними FAOSTAT і Державної служби статистики України

необхідною є участь центральних органів влади. З іншого боку – лісові ресурси, які мають загальнодержавне значення, але для забезпечення охорони та раціонального використання яких необхідною є участь регіональних органів влади.

Розвиток лісгосподарського виробництва в контексті фінансування відтворення лісових ресурсів має забезпечити потреби лісгосподарського комплексу в цілому, в межах якого передбачається зростання рівня капіталізації використання лісосировинної бази. Цього можна досягти лише шляхом поступового цілеспрямованого реформування всього комплексу лісових відносин: фінансово-економічних, правових, організаційно-управлінських засад у сфері охорони, використання і відтворення лісосировинних ресурсів і різних корисних властивостей лісів.

Взаємовідносини підприємств лісового господарства з різними організаційно-господарськими структурами, відомствами, державними та місцевими органами влади здійснюються на основі економіко-правових механізмів. При цьому лісокористувачі, орендарі, лісовласники беруть участь у формуванні як державного, так і місцевого бюджету в частині надходження платежів, пов'язаних із спеціальним використанням лісових ресурсів і переробкою деревини.

Фінансове забезпечення пріоритетів розвитку лісгосподарського комплексу вимагає суттєвих змін у контексті реальної ситуації та визначення ефективних напрямів реформування. Метою вдосконалення лісових відносин має бути не задоволення відомчих, групових чи особистих інтересів, а створення ефективного комплексного механізму гармонізованої взаємодії лісовирощування та лісоексплуатації як рівнозначних складових раціонального лісокористування. У ході цього процесу повинні бути максимально враховані інтереси суспільства, держави і кожного громадянина, що саме по собі є досить непростю проблемою. Однак вона може бути ви-

рішена тільки на основі поетапного реформування системи управління лісами саме на базі збалансованої стратегії раціонального лісокористування. Свою позитивну роль у цьому процесі має зіграти система фінансового забезпечення лісовідновлення та переробки деревини, яка повинна здійснюватися суб'єктами економічної діяльності не з примусу владних структур, а виходячи з еколого-економічної доцільності.

Висновки. Основу фінансування розвитку лісгосподарського комплексу складають: бюджетне фінансування лісовідновлення; використання коштів, отриманих на основі госпрозрахункової діяльності державних лісгосподарських підприємств та інших суб'єктів лісгосподарського підприємництва; фінансування лісгосподарських проектів за рахунок коштів, що були отримані внаслідок експорту необробленої деревини (до введення мораторію); використання частини рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів та екологічного податку за забруднення навколишнього природного середовища в частині відтворення лісоресурсного потенціалу; фінансування лісоохоронних заходів за рахунок коштів, отриманих у результаті відшкодування втрат лісгосподарського виробництва.

Фінансове забезпечення розвитку лісгосподарського комплексу залежить від реалізації комплексу таких заходів у напрямі диверсифікації форм і засобів фінансування лісгосподарських і лісоохоронних проектів: 1) підвищення рівня концентрації фінансових ресурсів деревообробних підрозділів державних лісгосподарських підприємств або ж відокремлення деревообробки від ведення лісового господарства, що у першому випадку підвищить рівень концентрації інвестиційних ресурсів, а в другому – створить однакові стартові умови для суб'єктів лісгосподарського підприємництва різних форм власності щодо придбання необробленої деревини на регіональних ринках лісопродукції; 2) тотальне, а не селективне введення мора-

торію на експорт необробленої деревини, що розширить лісосировинну базу розвитку територіальних лісгосподарських комплексів та підвищить рівень капіталізації лісгосподарського бізнесу; 3) розширення спектра функцій управління лісовими ресурсами на регіональному та місцевому рівнях, щоб забезпечити кореспондування пріоритетів соціально-економічного піднесення територіальних громад і пріоритетів розвитку територіального лісгосподарського комплексу; 4) розширення специфікації видів лісгосподарської діяльності, яка може здійснюватися на основі госпрозрахунку (рекреаційне лісокористування, ведення мисливського господарства); 5) інституціоналізація угод державно-приватного партнерства в частині заготівлі та переробки лісосічних відходів і відходів деревообробки з метою нарощення обсягів виробництва паливних деревних ресурсів.

У зв'язку з поглибленням процесів децентралізації збільшується вагомість розвитку територіальних лісгосподарських комплексів як для розвитку лісового сектора країни, так і для соціально-економічного піднесення окремих регіонів і територіальних громад базового рівня. Враховуючи обмежену специфікацію форм і засобів фінансування розвитку територіального лісгосподарського комплексу, виникає необхідність у диверсифікації джерел інвестиційного забезпечення реалізації лісгосподарських і лісоохоронних проектів і фінансування поточних витрат щодо відтворення лісоресурсного потенціалу й утримання об'єктів лісгосподарської інфраструктури.

Диверсифікація форм та засобів фінансування територіальних лісгосподарських комплексів має базуватися на інституціоналізації сучасних підприємницьких структур організації лісгосподарського виробництва, усуненні селективного характеру обмеження експорту необробленої деревини, розширенні специфікації видів лісгосподарської та лісоохоронної діяльності, впровадженні партнерських відносин між постійними лісокористувачами та суб'єктами приватного лісгосподарського підприємництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голуб О. А. Еколого-економічні проблеми регулювання експорту деревини / О. А. Голуб // Економіка природокористування і охорони довкілля : щорічник наук. пр. / Б. М. Данилишин (відп. ред.); Рада по вивченню продуктивних сил України. – Київ, 2006. – С. 218–224.
2. Голян В. А. Фінансово-економічний механізм проектного управління територіальним лісгосподарським комплексом / В. А. Голян, О. А. Голуб, О. В. Сакаль // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 8. – С. 5–10.
3. Голян В. А. Когда в Украине начнется честная лесная реформа [Електронний ресурс] / В. А. Голян. – Режим доступу : <http://ua-ekonomist.com/9470-ekonomka-prirodokoristuvannya-ta-staliy-rozvitok-realyi-perspektivi.html>.
4. Дяченко Я. Я. Концептуальні основи забезпечення економічної ефективності лісопромислової діяльності в умовах ринку / Я. Я. Дяченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 10. – С. 150–154.
5. Карпук А. І. Напрямки реформування лісового господарства України / А. І. Карпук // Економіка природокористування і охорони довкілля : щорічник наук. пр. / Б. М. Данилишин (відп. ред.); Рада по вивченню продуктивних сил України. – Київ, 2006. – С. 242–247.
6. Коваль Я. В. Проблеми лісу в контексті трансформації економіки країни / Я. В. Коваль // Економіка природокористування і охорони довкілля : щорічник наук. пр. / Б. М. Данилишин (відп. ред.); Рада по вивченню продуктивних сил України. – Київ, 2006. – С. 14–21.
7. Рошкевич В. Ф. Інституціональні зміни у переробних ланках лісового сектору: пріоритети та детермінанти / В. Ф. Рошкевич // Економіст. – 2016. – № 7 (357). – С. 22–24.
8. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: нац. допов. / За ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НААН України М. А. Хвесика. – Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.

REFERENCES

- Diachenko, Ya. Ya. "Kontseptualni osnovy zabezpechennia ekonomichnoi efektyvnosti lisopromyslovoi diialnosti v umovakh rynku" [The conceptual basis of economic efficiency of forestry activities in the market]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 10 (2012): 150-154.
- Golyan, V. A. "Kogda v Ukraine nachnetsya chestnaya lesnaya reforma" [When Ukraine will start an honest reform of the forest]. <http://ua-ekonomist.com/9470-ekonomka-prirodokoristuvannya-ta-staliy-rozvitok-realyi-perspektivi.html>
- Holian, V. A., Holub, O. A., and Sakal, O. V. "Finansovo-ekonomichni mekhanizm proektnoho upravlinnia terytorialnym lisohospodarskym kompleksom" [Financial-economic mechanism of the project management forest area]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 8 (2016): 5-10.
- Holub, O. A. "Ekoloho-ekonomichni problemy rehuliuвання eksportu derevyny" [Environmental and economic problems of regulation of export of wood]. In *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*, 218-224. Kyiv, 2006.
- Karpuk, A. I. "Napriamky reformuvannia lisovoho hospodarstva Ukrainy" [The directions of reformation of forestry of Ukraine]. In *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*, 242-247. Kyiv, 2006.
- Koval, Ya. V. "Problemy lisu v konteksti transformatsii ekonomiky krainy" [The problems of the forest sector in the context of transformation of the economy]. In *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*, 14-21. Kyiv, 2006.
- Roshkevych, V. F. "Instytutsionalni zminy u pererobnykh lankakh lisovoho sektoru: priorytety ta determinanty" [Institutional changes in the processing units of the forest sector: priorities and determinants]. *Ekonomist*, no. 7 (357) (2016): 22-24.
- Sotsialno-ekonomichniy potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta yii rehioniv [Socio-economic potential of sustainable development of Ukraine and its regions]. Kyiv: DU IEPSSR NAN Ukrainy, 2014.